

היבטים לשוניים בפרשת מטות עד

דקדוקי קריאה וטעמים והדרכה לקורא בפרשת מטות ובהפטרות ובראשון של מסעי

יש לשים לב ולהקפיד על המפיקים המופיעים לעתים קרובות בקריאה זו ולא להיכשל, לדוגמא, בין 'אשה' ל'אשה':

ל ג אֹ-הַשֶּׁבַע: במלעיל. לְאָסֶר: אל"ף בשוא נח, לא בשווא נע ולא בחטף
ל ה כָּל-נִדְרֶיהָ: ישנם קוראים 'המקפידים' לבטא יו"ד אחר הרי"ש, מנהג פסול מיסודו שאין לו
על מה להישען. נכון הדבר גם לגבי וַאֲסֶרְיָה
ל ו שְ�מָעוּ הַשִּׁי"ן בקמץ קטן. וְהָ: אין להשמיע את האל"ף של תחילת שם ה', לקרא כאילו כתוב
'ודוני'. יִסְלַח-לָהּ: געיה ביו"ד, עם זאת הסמ"ך בשוא נח
ל י וְנִדְרָה: הנו"ן בצירי וכן בהמשך בפסוק יד
ל יג וְלֹאֲסֶר: הלמ"ד בשווא נח
ל יד לְעֹנֹת: הנו"ן בדגש חזק, לשון ענוי הנפש
לא ג וַיְהִי: וא"ו החיבור בשווא נע
לא ו וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ: כך היא ההטעמה הנכונה, בקורן ודפוסים אחרים מוטעם בטעות מונח זקף
קטון דבר המשנה את משמעות הכתוב¹
לא ח עַל-חֲלִילָהֶם: החי"ת בפתח וללא געיה והלמ"ד הראשונה, על אף הקושי, בשווא נח²
לא יב אֶל-עֶרְבָתָהּ: געיה בעי"ן ועם זאת, הרי"ש בשווא נח
לא יד מִצָּבָא: דגש חזק בצד"י והשווא הוא נע, אחרת עלול להישמע 'מצוה'
לא טו הַחֲיִיתָם: החי"ת בחירק חסר ואחריה יו"ד בחירק מלא
לא טז לְמִסֶּר-מַעַל: הסמ"ך בקמץ חטוף
לא יט בְּחִלָּל: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע
לא כג וְכָל אִשֶּׁר לֹא-יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָּמִים: יש להאיץ מעט את קריאת תיבת בָּאֵשׁ
להסמיכה לתיבה הקודמת שהרי הטפחא הוא המפסיק העיקרי ולא התביר: וְכָל אִשֶּׁר לֹא-יָבֹא
בָּאֵשׁ - תַּעֲבִירוּ בָּמִים
לא כז תִּפְשִׁי: הפ"א בשווא נע
לא כח וְהִרְמֹתָ מֶכֶס: במלרע, אין טעם נסוג אחר
לא לב בָּזְזוּ: זי"ן ראשונה בשווא נע ולא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים, כן הדבר גם
בהמשך בפס' כג
לא מט עֲבַדְדִּי נְשָׂאוּ: כך היא ההטעמה ולא במונח-זקף כקורן ודומיו; הנו"ן אינה דגושה³.
לב א⁴ יַעֲזֹר: העי"ן בשווא נח
לב ג וּשְׁבָם: שי"ן שמאלית
לב ו תִּשְׁבּוּ פָּה: טעם נסוג אחר לת"ו
לב ח בְּשִׁלְחִי: השי"ן בקמץ קטן
לב יא לֹא-מִלְּאֹ: הלמ"ד ללא דגש ובשוא נח וכן בפסוק הבא
לב יג הִרַע: רי"ש בפתח
לב יט בָּאָה: הטעם בבי"ת מלעיל, הקורא מלרע הופך ללשון בינוני (הווה)

¹ שכן אז יוצא כי רק חצוצרות התרועה בידו, במרכא תביר גם אלו וגם כלי הקודש בידו.

² למי שמתקשה, אפשר לקרוא בדומה ללמ"ד בדגש חזק

³ כך גם בהמשך לב כה כמצוין במקום. לפי כללי אתי מרחיק הדגש הוא רק באות מוטעמת (או בשווא לפני טעם); אבל געיא, או מקום ראוי לגעיא, אינו נחשב טעם לעניין זה.

⁴ פסוק זה אינו מתורגם ע"י אונקלוס בתרגומים המדויקים. התרגום המופיע בדפוסים הוא תרגום אחר

לב כ אִם-תִּחְלָצוּ: מרכא בחי"ת כטעם משנה, כך הוא במדויקים

לב כד לְצַנְאֲכֶם: הנ"ן בפתח והאל"ף חטופה

לב כה עֲבַדְיָה יַעֲשֹׂו: אין כאן דין אתי מרחיק ועל כן היר"ד ללא דגש, כך לפי ברויאר והמדויקים

לב כו יהיו-שם: געיה ביר"ד

לב כז וְעַבְדְּיָה יַעֲבָרוּ: אין כאן דין אתי מרחיק ועל כן היר"ד ללא דגש, כך הדבר לפי ברויאר והמדויקים⁵

לב לה וַיִּגְבְּהָה: היר"ד בקמץ קטן

לב לח וְאֶת-שְׂבָמָה: שי"ן שמאלית

לב לט וַיֹּרֶשׁ אֶת-הָאֲמָרִי אֲשֶׁר-בָּהּ: טעם טפחא בתיבה וַיֹּרֶשׁ

לב מב לָהּ: ללא מפיק

הפטרות מטות, ירמיהו א; ב א-ג:

א א יִרְמְיָהוּ: המ"ם בשווא נע למרות מה שנהוג בקרב רוב האנשים לקרא שם חירק

א ב לְמַלְכוֹ: המ"ם בקמץ קטן

א ג בֶּן-יֵאֱשִׁיָהוּ: השי"ן בחירק חסר והיר"ד דגושה וקמוצה, נכון הדבר גם לגבי צִדְקִיָּהוּ

א ה אֶצְרָךְ: הצד"י בקמץ קטן, והשווא ברי"ש נח

א ט וַיָּנֶע: במלרע, היר"ד בפתח לא בחירק

א י לְנִתּוֹשׁ וְלִנְתוּץ: בשתי המילים התי"ו רפויה. וְלִהְיֶיךָ: הלמ"ד בשווא נח ויש להעמיד קלות

את קריאת הה"א למנוע הבלעת האל"ף החטופה: ול-ה-אב"ד

א טו הַנְּנִי: השוא הוא נח, על אף הקושי. וְעַל כָּל-עָרֵי יְהוּדָה: טעם טפחא בתיבת וְעַל

א טז לְאַלְהֵים: יש לקרוא ללא אל"ף ללהים

א יז תֵּאָזֶר: האל"ף בשווא נח. אֶצְוָךְ: כ"ף סופית מודגשת

א יט וְלֹא-יִנְכָלוּ לָךְ: טעם נסוג אחור ליר"ד והכ"ף אחריה בשווא נע

ב ב וְקִרְאָתָּ: במלעיל

ב ג יִשְׂרָאֵל לָהּ: להזהר מהבלעת למ"ד (רווח בין הדבקים), האל"ף של שם ה' אינה נשמעת.

יִאֲשָׁמוּ: האל"ף בשווא נח

ראשון של מסעי:

לג ג מִרְעַמְסִס: העי"ן בשווא נח והמ"ם אחריה בשווא נע⁶

לג ד וּבְאֲלֵהֶם: האל"ף כלל אינה נשמעת

לג ט שְׁתֵּים עָשָׂרָה: לפי ברויאר כך צריכה להיות ההטעמה⁷

לג יד וְלֹא-הָיָה שָׁם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה

ל ב זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה': רש"י: זֶה הַדָּבָר - מִשָּׁה נִתְנָחַל ב"כָּה אָמַר ה' כַּחצוֹת הַלַּיְלָה" (שם' יא, ד), והנצי"ח נכחו ב"כָּה אָמַר" (מקומות רבים); נוסף עליהם מִשָּׁה שֶׁנִּתְנָחַל ב'זֶה הַדָּבָר' (ראה ספ"ב קנג).

⁵ הדגש במקרה של אתי מרחיק יבוא רק בהברה מוטעמת, דהיינו, כאשר המילה השנייה מוטעמת בהברתה הראשונה. אות בראש המילה בגעיא אינה נחשבת מוטעמת.

⁶ יתכן שינוי משמעות אם יקרא עי"ן פתוחה

⁷ תורה קדומה בחלק הדקדוק, בשם מהר"ב (רבי יחיא בשרי): 'ספרים אחרים באזלא גרש'. יש בהבדל זה כדי ללמד על טיבו של השווא הבא בראש תיבת שתי-שתיים. הערה: טיבו של השווא הוא במחלוקת מדקדקים ראשונים. ספק אם מן התבונה להכריע כך במחלוקת, או לאמר שבחלק מהפסוקים שי"ן של שתיים בשווא נע, ובחלקם – בשוא נח.

חיפוש במקרא 'זה הדבר' יגלה נבואות נוספות. הצירוף 'זה הדבר' מופיע 16 פעם במקרא. כנראה אין נבואות פותחות בצירוף זה.

גור אריה: כתב הרא"ם, שטעם הדבר כי "זה הדבר" משמע על דבר הרמוז לגמרי - זה הוא הדבר, ולפי שמשו רבינו עליו השלום היה מתנבא באספקלריא המאירה (יבמות מט ע"ב), היה מתנבא ב"זה הדבר". ו"כה" אינו משמע על דבר הרמוז, והוא בא על המכוון מן הענין, לא "זה הדבר" בפירושו. ולפי ששאר הנביאים היו מתנבאים באספקלריא שאינה מאירה (שם), מתנבאים בלשון "כה".

ואינו מספיק, דלפי זה לא היה על משה כלל להתנבאות בלשון "כה", שהוא מעוט ממדרגתו, ולמה היה מתנבא ב"כה", שהיא על נבואה שאינה באספקלריא המאירה: ונראה, כי ענין זה הוא תולה בנבואת משה רבינו עליו השלום ומדרגתו, כי הנבואות הם שתיים; האחת הוא שנתנבאו בה כל הנביאים על מעשה ה' והנהגתו בעולם, לכל אשר נעשה בעולם. והמדרגה של משה היה כולל זה, וכולל גם כן להתנבאות על המצות והתורה שצוה לו השם יתברך מפיו. וזאת המדרגה היא אינו דומה לראשונה, כי המדרגה הראשונה בדברים אשר יחדש ויעשה בעולם, והמדרגה של משה רבינו עליו השלום היא התורה מה שהשם יתברך רוצה שיהיה נודג תמיד בעולם מבלי שינוי, והוא סדר מציאות כללי בעולם. כי בתורה אשר נתן השם יתברך על ידי משה, סידר את ישראל בסדר כללי, לא בענינים המתחדשים בפרטים מן הסבה הראשונה, שזה אין המדרגה כל כך. ובשביל זה תבין למה היה משה רבינו עליו השלום מתנבא באספקלריא המאירה, יותר מכל שאר נביאים, כי הענינים הכוללים הם מופשטים מן החומר, ומושכלים ביותר. ומדרגת שאר הנביאים היה למטה מזה, בענין אשר הוא יחדש בעולם ויעשה, לא בענינים הכוללים. וזה תמצא מבואר בכל הנביאים, שלא היו מתנבאים רק בענינים אשר הוא יתברך פועל ועושה ומשנה. אבל משה רבינו עליו השלום נתן תורה כללית ונצחית, לא ישתנה דבר, וזה נקרא הויה כוללת:

ובשביל זה היה מתנבא ב"זה הדבר", המורה על הנבואה באספקלריא המאירה, השייך למצוה אשר נתן השם יתברך לישראל. כי מצות התורה הם בענינים כוללים, לכך הם יותר מושכלים. אבל במקום אשר רוצה להתנבאות על מעשה ה' והנהגתו, כמו שאמר משה "כה אמר ה' כחצות הלילה" (שמות יא, ד). וכן "כה אמר ה' עברו ושובו" (ר' שמות לב, כז), כי זאת המצוה אינה מן המצות הנצחיות, רק לזמן נמצא מן רצון השם יתברך למעשה שהיה, בזה שייך לשון "כה". כי מה שלא היה מתנבא משה רבינו עליו השלום תמיד באספקלריא המאירה, לא בשביל שלא היה מדרגתו שווה תמיד חס ושלוש, אלא שאין כל הדברים שוים, ודבר שהוא באספקלריא המאירה היה מתנבא ב"זה הדבר", ודבר שלא שייך - היה מתנבא ב"כה אמר":

לא כ אליהוא (הגיגים⁸) וְכַל־בִּגְד וְכַל־פְּלִיטָה וְכַל־מַעֲשֵׂה עֲזִים וְכַל־פְּלִיטָה תַתְּחַטְּאוּ:

כבר כתבתי כמה פעמים על השיטה המיוחדת לרשימה כזאת:

הטעמים הולכים ומתחזקים - משרת [בגד], תביר [עור], טרחא [עזים], אתנח [עץ], (וסילוק [תתחטאו]). מי ששכח, יחפש מה שכתבתי על "זרע וקציר..." בפרשת נח [בפורוס הישן או ביחץ שנון].

לא כה לא כה אליהוא (הגיגים) רִאשׁ מִלְקוֹחַ הַשָּׁבִי.

ההפסק אחרי הנסמך השני! אך ראה בהמשך באותו פסוק: וְרִאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה: ההפסק אחרי הנסמך הראשון.

⁸ <http://www.hagigim.com/phpBB3/viewtopic.php?f=10&t=387>

וכן במקומות אחרים. וראה בהמשך פס' ל שִׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכָּן ה': כל הקודם מפסיק יותר, כדין.

לא כז' ר' שמואל **וְחִצִּיתָ אֶת־הַמִּלְקוֹחַ** ת"א: וְתַפְלִיג יֵת דְּבִרְתָּא ראייתי בשם מהרי"ן בחלק הדקדוק שמות כאלה שכל 'חִצִּיָּה' דהיינו חלוקה לשני חלקים שווים, מתורגמת "פלגא" (בל' רפה), וכל 'חִצִּיָּה' (או חלוקה) המורה חילוק להרבה חלקים מתורגם בלשון 'פילוג' (ול' דגושה). ולפי"ז היה צ"ל כאן וְתַפְלִיג (פ' בשווא, ל' רפה), שהרי מדובר כאן על שני חלקים שווים. אבל וְתַפְלִיג (תיו בשו"א, פ' פתוחה, ל' דגושה) משמע חלקים רבים, ועוד הרי לקמן פסוק מב, 'אֲשֶׁר חָצָה מִשָּׁה', תרגומו דְּפִלַּג (בנין קל, ול' רפה), ולא דְּפִלִּיג'. א"ה: כפי הנראה כאן לא מתנהג לפי הכלל הזה של מהרי"ן.

לא כח אליהוא (הגיגים) וְהִרְמֵת מִכֶּס וְהִרְמֵת מלרע. לא ברור לי למה מלרע, כי הייתי מצפה נסיגת הטעם. הסברים?

לא ל אליהוא (הגיגים) וּמִמְחֶצֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקְחִי אֶתְּךָ אֶתְּךָ מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־הַבֶּקֶר מִן־הַחֲמִירִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה. ההפסק אחרי הצאן, כאילו לחבר את כל הרשימה בשם הכולל "מכל הבהמה". אז למה האדם כלול בהם? שמא עבד [או בעצם שפחה] כמו בהמה? א"ה: עיין העמק דבר שבא לכלול בהמות שאינן ברשימה.

לא נ **כָּל־יְהוָה אֲצַעֲדָה וְצִמֵּיד טַבַּעַת עֲנִיל וְכוּמָן** משה אוסי: התכשיטים קדומים הם כימי האדם עצמו. מימים ימימה ביקש האדם להתייפות ע"י ענידת תכשיטים. האדם הקדמון התקשט בחומרים שמצא בסביבתו: עצם, שיני בעלי חיים או אבנים צבעוניות. במצרים גם גברים וגם נשים ענדו תכשיטים (השורש קש"ט של 'התקשט' ושורש כש"ט של 'תכשיט' קרובים). וכמו היום כך גם בימי קדם – התכשיטים העידו על מעמדו החברתי של העונד אותם. בתקופות הקדומות היה לתכשיטים שימוש נוסף – מאחר שלא איבדו מערכם במשך השנים, הם שימשו כאמצעי תשלום. בשעת סכנה, כשהתחוללה מלחמה, אנשים נהגו להחביא את תכשיטיהם מפני האויב. מטמונים לרוב נתגלו בחפירות שונות, ומרביתם נתגלו בקברים עתיקים, באשר האדם הקדמון האמין שבעתיד הוא יקום לתחייה ויזדקק לכל חפציו. מלבד זאת היה לתכשיטים ערך מיסטי. על פי אמונתם, לאבני החן השונות קיימים כוחות מאגיים שונים; היהלום לדוגמא, מ מסמל כוח אלוהי, טוהר וכיבוש היצר. לאבן יוחסו תכונות של הברחת רוחות רפאים והגנה מפני מחלות.

ארץ ישראל בהיותה תחנת מעבר בין מצרים לבבל ואשור, הושפעה משתי התרבויות בתחום יצירת התכשיטים. עד כה נמצאו בארץ כ-25 מטמוני תכשיטים מתקופת הברזל – רובם מכילים חפצי כסף. בשנת תש"ע נמצא מטמון עשיר שהכיל תכשיטים יקרי ערך, שכלל תשעה עגילים גדולים וטבעת חותם (עם חריטה של דג), כולם עשויים זהב, וכן למעלה מאלף חרוזים קטנים מזהב וכסף שמהם שזרו מחרוזת מרהיבות.

יְעִיבּוּ - "מִלֵּךְ הַתַּכְשִׁיטִים" – במקרא מופיעים סוגי אבנים יקרות ותכשיטים רבים. הכהן הגדול לבש אפוד חושן שבו שובצו אבני חן כגון: ספיר, ברקת, אודם, שוהם ועוד, כמספר שבטי ישראל. אבני החן מצויות בטבע כחומר גלם ועל מנת להפוך אותן לתכשיט נאה, יש להעביר אותן תהליך של חיתוך וליטוש. מחיר אבני החן נקבע על ידי קראט

(הקֶרֶט עצמו קיבל את שמו מן המילה העברית 'גרות' – גלעיני החרוב ששימשו לשקילת כסף ואבנים יקרות, (ה'גרות' עברו ליוונית – keration, וממנה הקרט). שלמה המלך אומר על הצביה: "נָאוּ לְחִינוּךְ בְּתָרִים צֹאֲרֵךְ בְּחִרוּזִים. תּוֹרִי זָהָב נַעֲשֶׂה-לָךְ עִם נִקְדּוֹת הַכֶּסֶף" (שיה"ש א' י'); אלה מיני תכשיטים הערוכים בטורים ומושחלים במחרוזות על הצוואר עם שיבוץ של נקודות כסף.

ישעיהו הוא "מלך התכשיטים" – כשהוא מנבא על יום הפורענות לבנות ציון הוא מונה 21 תכשיטים שיינטלו מהן: "תִּפְאֶרֶת הָעֶכְסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשְּׁחָרָנִים. יֵט הַנְּטָפוֹת וְהַשִּׁירוֹת וְהָרַעְלוֹת. כֹּה הַפָּאִרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקְּשָׁרִים וּבְתִי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְחָשִׁים. כֹּה הַטְּבָעוֹת וְנֹמֵי הָאֵף. כֹּה הַמְּחַלְצוֹת וְהַמַּטְפָּחוֹת וְהַחֲרִיטִים" וכו' (ג' י"ט-כ'). הָעֶכְסִים הם שרשראות קשורות בנעליים, ובהן פעמונים המשמיעים קול בשעת ההליכה. מכאן 'האישה המעקֶסֶת' ברגליה כדי למשוך תשומת לב. הָשְׁבִיסִים – שביס' קרוב למילה 'תשבץ', ובלשון חז"ל זהו חוט זהב או צמר הנתלה בסבכה שהאישה שמה על ראשה; וי"א שהשביסים הם תכשיטים בדמות השמש, וזה מתאים לַשְּׁחָרָנִים הבאים אחריהם, שֶׁהֶרֶסֶהר, בדמות ירח. הַנְּטָפוֹת – תכשיטים התלויים באוזניים או על הצוואר הנראות כאילו נוטפות ויורדות כלפי מטה. הַשִּׁירוֹת – מלשון 'שרשרת', צמידים על הידיים או רביד על הצוואר. הרביד – תכשיט ששמים על הצוואר הן של הגבר והן של האישה: "וַיִּשֶׁם רָבֵד הַזָּהָב עַל-צֹאֲרוֹ" (בר' מ"א מ"ב). עדיים אלה נעשים על ידי ריבוד (קרוב ל'ריפוד'), או קישור רצועת זהב דקיקה סביב חוט זהב. תכשיטים כמו שרשראות, תליונים המקשטים את הצוואר נקראים 'ענקים' – והם באים גם כקישוט לצוואר של הגמל. האהובה בשיה"ש שובה את הלב הן ע"י העין והן ע"י ענקי הקישוטים: "לְבַבְתִּי בְּאֶחָד (בְּאַחַת) מֵעֵינֶיךָ בְּאֶחָד עֵנֶק מִצֹּרְנֶיךָ" (ד' ט'). בערבית 'אֵעֶנֶק' פירושו 'בעל צוואר ארוך', ובעברית "בני הענק" – גבוהים שצווארם ארוך. ונראה שבימי המקרא כשאדם קיבל 'מענק', זו הייתה מתנה שתלו אותה על צווארו. העֵדִי – הוא שם כללי לתכשיט יקר, וקשור לפועל 'עדה' (=עטה), התהדר באבני חן: "כִּי-תִלְבָּשִׁי שָׁנִי כִּי-תַעֲדִי עֲדִי-זָהָב" (ירמ' ד' ל'); ומכאן השם 'עדה' לאישה נאה, וכן המשלם ב'עדי' – משלם במיטב כספו.

הַרְעָלוֹת בַּמִּזְרָח הַיְּבוּדִי וְהַמְּסֻלְמִי – הַרְעָלוֹת הן הצעיפים המכסים את הראש או את הפנים. המשנה מתירה לנשים לצאת רעולות בשבת לרשות הרבים בלא לחשוש לאיסור טלטול, שהרי הרעלה היא חלק מלבושן. [לרעלה בערבית מספר שמות: בּוֹרְקָה, בתעתיק מדויק לעברית: בֶּרְקֶע – הוא הלבוש המסורתי של נשים בעולם המוסלמי, והיא פיסת לבוש אחת המכסה את האישה מהראש ועד הרגליים. בדרך-כלל, גם העיניים מכוסות ברשת שקופה למחצה ('בֶּרְקֶע' ובעברית 'רקיע' וילון פרוש ומתוח). לבישת הבורקה היא חלק מהמנהג העתיק של לבישת הרעלה, הדורש את הסתרת הנשים בציבור מעיני הגברים. החג'אב משמעותו בערבית "כיסוי" ומשמש בעיקר לכיסוי ראשה וגופה של אישה (לעניות דעתו השורש העברי המקביל הוא 'חגו', כאמור בשיה"ש: "וַיִּנָּתִי בְּחֻגִי הַסֵּלַע בְּסִתָּר הַמִּדְרָגָה הָרְאִינִי אֶת-מְרָאִיךָ" (ב' י"ד); בְּחֻגִי=בְּסִתָּר, היא מסתתרת בין הסלעים, ומבקשים ממנה להתגלות). באסלאם, החג'אב משמש במשמעות כללית של צניעות. גם הַנִּיקָאב פירושו כיסוי, והוא בגד המכסה את כל פניה של האישה מלבד פתח צר לעיניים, (ובעברית, המִקְבָּת, הפטיש שראשו חד לנקוב בו פתחים).

הַפָּאֵר – היא רצועת אריג שנקשרת לראש, מעין מצנפת המפארת את הראש. מוצא התכשיט הוא ממצרים ואבותינו קראו לו נִזָּר (נז"ר כמו נצ"ר, שמשמעם להקיף ולהגביל). הנזר, כתר העשוי בעיקר זהב והאנשים המכובדים בקהילה, כמו כוהן ומלך היו עונדים לראשיהם. הַאֲצָעָדָה מופיעה בפרשתנו – רש"י מפרש שאלו צמידים שעונדים על הרגל, מלשון צעד, אך עפ"י שמואל האצעדה נענדה דווקא על זרועו של שאול: "וַאֲצָעָדָה אֲשֶׁר

על-זרעו" (שמ"ב א' י'). (הא' במילה אָעָעָדָה נוספה כדי להקל על הגיית השוא בראש המילה, וכן 'תמול-שלשום' לצד 'אתמול'; זרוע/אָזרוע: "וּבְיַד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה" (ירמ' ל"ב), ועוד רבים. וכן בערבית: אָסבוע=שבוע, אָפֶן=בן, אָסם=שם; את המילה please הערבי יבטא 'אָפֶלִיז', וכן אָפֶרָאבו עליפ, אָסְטִיִּיק, אָסְבֶּגְטִי, אָפֶלְסְטִיק).

הכּוּמָז – מילה קשה. י"א מעין מחרוזת של גולות; אונקלוס מתרגם 'מחוץ לְדָדִים'. חז"ל עשו מכּוּמָז נוטריקון: כאן מקום זימה, ז"א תכשיט שהאישה שמה ב'איבר' שבין רגליה. ונראה שהובן כקרוב למילה 'כמוס', מוסתר, "עדי בין הסתרים". הטבעת עפ"י שורשה מובנה שָקַע, שהרי מכאן 'לטבוע'–לשקוע, והיא שימשה כחותמת אישית שנענדה על אצבעו או על ידו של האדם, וכשהוא חתם, הוא השקיע אותה בדיו. בערבית נקראת הטבעת ח'אתם, מלשון 'חותם', וכך המטבע – היא כונתה כך ע"ש האיור הטבוע והשקוע בה. דרך אגב המילה טָבַע – נשאלה בימי הביניים מן הערבית, והיא מתאימה לענייננו, שהרי הקב"ה שיקע את הצורות והנוף בעולמו – והטבע הוא חותמו של הבורא.

לא נד אליהוא (הגיגים) מֵאֵת שְׂרֵי הָאֱלֹפִים וְהַמָּאוֹת. מענין כי היינו מצפים "מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות". אלא התורה איננה מקפידה תמיד על מבנה כזה. אלא מקצרת. א"ה: כן הוא בפסוק נב מֵאֵת שְׂרֵי הָאֱלֹפִים וְהַמָּאוֹת שְׂרֵי הַמָּאוֹת:

לב לח ר' שמואל **מוֹסְכַת שֵׁם** ת"א מִקֶּפֶן שְׁמֵהּ דהיינו מוקפות (מסובבות) שם? לכו' 'הסבת' שם, היא כמו הסבת נחלה, שעם תרגם ולא תסוב נחלה – לא תסחר. וע' בתיב"ע: וית קרתא דמקפן שורהא גליף שמהת גובריא. א"ה: יתכן שהתרגום אינו משתמש תמיד באותה מילה. והתרגום המכונה ע"ש יונתן מתרגם: מוקף חומה וחוקקים שמות האנשים, זה פירוש אחר לחלוטין.

תהלים ב

רשימת דקדוקי קריאה במזמור ב

ב א יְהִגּוּ-רִיק: הה"א בשוא נח
ב ב נִוְסְדוּ-יָחַד: געיה בנו"ן
ב ז אֵל תֵּק יֵי: המילים אֵל תֵּק דינן כמוקפות ובטעם עולה ויורד המפסיק, יֵי פותח את המשך הפסוק, על כן אין לחברם יחד.
ב יב וְתֹאבְדוּ דָרְךְ הטעם נסוג לת"ו.

מזמור זה וקודמו כלומר שני המזמורים הראשונים בספר נחשבים אחד בתלמוד בבלי ובמקורות אחרים.

תלמוד בבלי ברכות ט ב: מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף [התפילות שאמרת תעלינה לרצון], ומשמע מעיקרא דבעינא למימר [התפילות שאני עומד להגיד], מ"ט תקנוהו רבנן לאחר י"ח ברכות לימרו מעיקרא! א"ר יהודה בריה דר' שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר י"ח ברכות. הני י"ח י"ט הויין! אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללו יה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר (תהלים סוף קד) יִתְּמוּ חַטָּאִים מִן-הָאָרֶץ וְרָשָׁעִים עוֹד אֵינָם בְּרַכִּי גִפְשִׁי אֶת-ה' הִלְלוּ-הָ: הני ק"ג, ק"ד הויין! אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא. ע"כ

מהתלמוד. ויש להעיר שבאותם מזמורים תתכן חלוקה שונה מהחלוקה שלנו, אבל חשבון המזמורים הכולל הוא 104 או לפי אותה חלוקה 103.

כידוע תפילת העמידה מסתיימת בתוספת הפסוק מסוף מזמור יט 'יהיו לרצון'⁹, מפרש התלמוד כיון שהוא בסוף המזמור (הפרשה) השמונה עשר, הוא מתאים לבוא אחרי שמונה עשרה ברכות¹⁰. שואל התלמוד הלוא לפנינו הוא בסוף המזמור התשעה עשר! תשובה: שני המזמורים הראשונים הם אחד.

מדרש תהלים (בובר) מזמור קד [ב]: דבר אחר והמתנשא לכל לראש [ד"ה א כט יא]. אמר ר' סימון ראש אתה לכל הקילוסין שקילסו אותך, ומרומם¹¹ על כל ברכה ותהלה¹², שנאמר מי ימלל גבורות ה' (תהלים קו ב), מי יוכל לספר שבחו של הקדוש ברוך הוא אם בקש אדם לומר שבחו של הקדוש ברוך הוא מתבלע, שכן אמר אליהוא הִסְפֵּר לוֹ כִּי אֶדְבֵּר אִם אָמַר אִישׁ כִּי יִבְלַע (איוב לו כ), תדע לך שכן הוא משאמר דוד **קמ"ז מזמורים** קילס להקב"ה, שנאמר תהלת ה' ידבר פי (תהלים קמה כא).

ילקוט שמעוני תהלים רמז תרפה אמר ר' יהושע יבוא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי, פעם אחת מצאתי ספר אגדה וקריתי בו קע"ה פרשיות בתורה שכתוב אמירה וצווי כנגד קע"ה שנותיו של אברהם, ומה טעם לקחת מתנות באדם, זה אברהם, שנאמר האדם הגדול בענקים. **קמ"ז מזמורים יש בתהילים** כנגד קמ"ז שנותיו של יעקב, ומה טעם אמר רבי אבא בר כהנא ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא.

רד"ק בהקדמה למזמור: זה המזמור הוא המזמור השני, וכן מצאנו אותו בכל הספרים המדויקים, שהוא ראש מזמור; ובחשבון כתוב בו 'שני'. ומקצת רבותינו אמרו (ברכות ט, ב), כי 'אשרי' (תה' א) ו'למה רגשו גוים' מזמור אחד; ואמרו (ברכות י, א): כל פרשה שהיתה חביבה לדוד, פתח בה ב'אשרי' וסיים ב'אשרי', וזאת הפרשה פתח "אשרי האיש" (תה' א, א) וסיים "אשרי כל חוסי בו" (להלן, יב). וטעם למה נסמך מזמור זה למזמור זה, לא נודע אצלנו למה סדר אותם בסדר שהם מסודרים, כי אינם מסודרים על סדר המעשים. כי הנה המזמור השלישי הוא על דבר אבשלום, ואחריו כמה מזמורים שהיה ענינם קודם מעשה אבשלום זמן רב; והנה בסוף הספר מזמור קמ"א¹³, 'בהיותו במערה תפלה', שהיה על שאול; לפיכך לא נוכל לפרש כי נסדרו המזמורים על סדר המעשים.

א לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וְלֹא־אֲמִים יִהְיוּ־רִיק: רש"י: רבותינו (ראה שו"ט ב, ג) דרשו את העניין על מלך המשיח; ולפי משמעו ולתקוצת המינים, נכון לפותחו על עצמו, לעניין שנאמר "וישמעו פלשתים כי משחו" יסראל "את דוד למלך" עליהם, ויקצו פלשתים את מחניהם, ונפלו זידו (ראה שמואל ב, ה, יז וא"י); ועליהם אמר: **למה רגשו גוים ונתקצו, ולאמים יחגו כלצם ריק**, אשר נתלכו **מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד?**

ראב"ע א: הנכון בעיני, כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ביום המשחו, על בן כתוב "אני היום ילדתיך" (להלן, ז); או על המשיח. ורגשו - כמו "חברו" (בר' יד, ג), וכמוהו "מרגשת פועלי און" (תה' סד, ג). ולמ"ד **לאומים** - שורש, כמו "ולאם מלאום יאמץ" (בר' כה, כג).

⁹ יש אומרים אותו מיד אחרי ברכת המברך את עמו ישראל בשלום, וחוזרים עליו לפני 'עושה שלום במרומיו', ויש אומרים אותו רק פעם אחת לפני 'עושה שלום'.

¹⁰ במניין הזה של הברכות ברכת המינים אינה כלולה; יש מניין אחר, לא בבלי, הכולל את ברכת המינים, אבל מאחד את "בונה ירושלים" עם "את צמח".

¹¹ ניקוד הפתח כאן נראה חריג.

¹² מקרא בעזרא (נחמיה ט ה).

¹³ בספרינו הוא **קמב**. יתכן שרד"ק חילק את תהלים לקמ"ז מזמור, אך אם כן יצטרך מכאן ואילך לאחד פעמיים מזמורים במספר המזמורים הקטן שנשאר עד סוף הספר, ויתכן שאצלו תהלים קמ"ט מזמור.

יהגו ריק - בדיבור, כמו "ולשוני... יהגה רמיה" (איוב כז,ד); והדבור: "נתקה את מוסרותימו" (להלן,ג).

רד"ק: וזה המזמור אמרו דוד בתחלת מלכותו, שנתקבצו הגוים עליו, כמו שנאמר "וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד" (שמואל ב,ה,יז); וזהו שאמר: **רגשו**, שכל פלשתים עלו; **ורגשו** - ענין קבוץ והמון רב, כמו "מרגשת פועלי און" (תה' סד,ג); ותרגום "והשבתי את המון מצרים" (יה' ל,י): "ואבטילית רגשת מצראי". **יהגו ריק** - כי בבואם למלחמה היו מדברים גבוהות, לפי שנצחו את ישראל במלחמת שאול ובניו, ומת שאול ובניו ומגפה גדולה היתה בעם¹⁴ (ראה שמואל א,לא,ו); ועד עתה לא היה מלך אחר לישראל מעת שמת שאול. ואמר, כי **ריק** הוא כל דבריהם.

הרב מלבי"ם לשיטתו מבדיל בין גוי ולאו: **יש הבדל בין גוים ובין לאומים**, גוי נקרא הקיבוץ מבלי השקף אם הוא בעל דת¹⁵ או לאו, ובשם לאום נקרא מצד שמתאחד תחת דת מיוחד, ומצייר שהקשר שהתקשרו נגדו היה אלהותי וגם מדיני, כמ"ש על ה' ועל **משיחו**, על ה', לפרוק עול הדת ושבע מצות שהכריחם דוד לקיימם, ועל **משיחו**, לפרוק עול מלכותו ועבודתו, והגוים רגשו וברגשו ומרד למרוד במלכות בית דוד, והלאומים מצד ענין הדת הגו מחשבות נגד דת ומצות ה'.

ב יתנצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על-ה' ועל-משיחו:

ראב"ע א: עם הגוים, המלכים והסגנים יחדו. ונוסדו - מגזרת 'סוד'; והנה על דרך 'ריבה ה' את יריביו' (תה' לה,א), שהוא מגזרת 'רב', והוא מעלומי העי"ן, 'דיב'; וכן 'סוד' מגזרת 'סיד'. ויו"ד 'יריביו' - הפוך¹⁶; והוא תאר חסר. או הוא מטעם 'סוד'. על דעת האומר שזה המזמור שאמר המשורר (ראה פירושו לעיל,א) נאמר על דוד, או הוא התנבא על עצמו (ראה שו"ט ב,ב): הנה מצאנו גוים רבים היו תחת יד דוד (ראה ש"כ ח,א-ח). ואם על המשיח, הדבר יותר ברור. וטעם על ה' - שייצאו מתחת יד שקול הדעת, שנטע חשם בלב כל אדם. ועל **משיחו** - שלא יכחשו לו, ויסורו אל משמעתו לתת לו מס.

ראב"ע ב: ורוזנים - הם השרים, כמו "מחתת רוזן" (מש' יד,כח). ונוסדו - ישימו יסוד למעשיהם, לקשור על ה' ועל **משיחו**. ורבים אמרו, שהמלה מגזרת 'סוד'; והראשון הוא הנכון, כי הוא מבנין נפעל.

רד"ק: שהתיצבו כל סרני פלשתים בעצה אחת ובהסכמה לבוא להלחם על דוד; וקראם 'מלכים' ו'רוזנים' אע"פ שלא ראינו בכל מקום שקראם אלא 'סרני פלשתים'; הם בגאותם היו חושבים עצמם מלכים. ואפשר גם כן שנועדו עמם מלכים אחרים מן הגוים. ונוסדו יחד - התיצבו כאחד כולם; ונאמרה העצה בלשון 'סוד', כי העצה למעשה כמו היסוד לבנין. על ה' ועל **משיחו** - כי ידעו, כי על פי ה' מלך דוד, ושמואל נביא ה' משחו למלך.

הרב מלבי"ם: המרד יהיה לפעמים מצד המלך שמורד בו כצדקיהו שמרד בנבוכדנצר ולפיהו נמשכו העם אחריו, ולפעמים יצא המרד מן העם שימרדו בהרודה בם ואחריהם ימשך גם מלכם בקשר המרד, ואמר שמרד זה יצא בין מן העמים, כמ"ש **למה רגשו גוים**, בין מן מלכיהם, כמ"ש **יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים**, מצייר שהגוים רוגשים ומורדים בצד אחד, ומלכיהם נצבים בצד השני עם הרוזנים שהם שרי העצה ונוסדו סודות יחד איך ללחום, והמרד הוא בין על ה' מצד הדת, ובין על **משיחו** מצד הממשלה.

¹⁴ בנוי על לשון הכתוב בתחילת שמואל (ד יז).

¹⁵ מעניין שהרב מלבי"ם משתמש כאן במונח 'דת' לצייין מה שנקרא בלועזית religion, 'דת' במקרא אינה במובן זה, מונח זה של 'דת' אינו מתאים ליהדות.

¹⁶ השורש הוא ר.י.ב. לכן הקדמת הו"ד לפני אותיות השורש היא חריגה. יש כיוצא בו בעברית החדשה: 'בוא. השורש הוא ב.ו.א, והקדימו לו יו"ד כדי להשוות לכן זוגו: 'צוא (שורש י.צ.א).

ג ננתקה את־מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו:

ראב"ע א: מגזרת 'מוסר' (ראה איוב לג, טז); גם עבתימו - חבלים עבותים; והטעם אחד במלות שונות, כי כן דרך צחות; כמו "מה אקוב... ומה אזעוס" (במ' כג, ח).

ראב"ע ב: ננתקה - והם אומרים זה אל זה, או חושבים. מוסרותימו - משפטי אלוה ומשפטי המלוכה; והנה המשפטים דומים לעבדות ששימו בצואר השור עד שיחרוש. רד"ק: הם היו אומרים: ננתק מוסרות ישראל וקשורם, שנקשרו יחד והסכימו להמליך את דוד; לפי שעמדו שבע שנים שלא הסכימו כל ישראל עליו, ועתה הסכימו עליו כלם¹⁷, אמרו הפלשתים: ננתק מוסרותיהם, ונשליכה ממנו עבתימו - והוא כפל דבר במלות שונות, והענין אחד; וכן מנהג הלשון. והמוסרות והעבות הם החבלים החזקים, והוא משל לעצה ולהסכמה החזקה.

הרב מלבי"ם לשיטתו מחלק בין מוסרות לעבדות, וגם בין ניתוק להשלכה.

ננתקה, עבדות הם חזקות יותר ממוסרות, שהם מוסרות הקלועים יחד ואי אפשר לנתקם, יאמרו שמוסרות החלושים ינתקו ועבדות החזקים ישליכו מעל צוארימו, וזה בין בענין הדת שמצות שאין להם טעם ויכולים להשיב עליהם יבטלו, ומצות השכליות החזקות בטעמם ישליכו אחרי גיוס, ובין בענין העבדות יפרקו עולו, ודברים שנשבעו עליהם והתחייבו בברית ושבועה, יפרקו מעל צוארם במרד ובהפר אלה וברית.

ד יושב בשמים ישחק אדני ילעג־למו: רש"י: ישחק, ילעג, "ידבר" (להלן, ה) - לשון הווה הם משמים.

חזרנו כמה וכמה פעמים שהצורות 'עבר' ו'עתיד' הן לאו דווקא. כאשר המקרא רוצה להשתמש בפועל לבטא דבר שקורה בהווה, הוא משתמש לעתים בצורת 'עבר' או 'עתיד'.

ראב"ע א: בעבור שהזכיר "מלכי ארץ" (לעיל, ב), אמר כנגדם: יושב בשמים, שהם למעלה על האדם. אמר הגאון (רס"ג תהלים), כי טעם ישחק - שישימם לשחוק וללעג. והנכון, שהשם ברא הגשם שהוא העצם, והצורות שהם מקרים, כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות. ושמו נשגב לבדו (ע"פ תה' קמח, יג) מהיותו ביסוד, ואף כי במקרה; רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע, דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע. וככה עשו, שהארץ כדמות אדם: "ותפתח הארץ את פיה" (במ' טז, לב); "מירכתי ארץ" (יר' ו, כב). ולמו - כמו 'להם'. ומלת 'לעג' לעולם עם אות למ"ד, כמו "ילעגו לי" (תה' כב, ח); על כן "ואיבינו ילעגו למו" (תה' פ, ז) - דרך כינוי, כאשר אפרש (שם).

רד"ק: לפי שאמר (לעיל, ב), כי הם נוסדו על ה' לבטל דברו, אמר, כי הוא יושב בשמים וישמע דבריהם וישחק וילעג להם. ובאמרו ישחק וילעג על האל יתברך - הוא על דרך משל, כלשון בני אדם, שישחק האדם וילעג למי שבזזה אותו, ואינו נחשב בעיניו לכלום. וכן "ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל גוים" (תה' נט, ט); "ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו" (תה' לז, יג). ובאמרו יושב בשמים, ענין יושב - עומד וקים, כמו "אתה ה' לעולם תשב" (תה' קב, יג); וכן כל "ישיבה" הנמצא על האל יתברך, כמו "היושבי בשמים" (תה' קכג, א); "המגביחי לשבת" (תה' קיג, ה). ובאמרו בשמים - לפי שהם קיימים ועומדים לעד, לא יפסדו אישיהם כמו אישי הארץ.

ה אַז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו: ראב"ע א יש אומרים: ידבר כמו יאבד — כמו "ותדבר את כל זרע המלוכה" (ראה ד"ה ב, כב, י), כי כתוב בספר אחר "ותאבד" (מ"ב

¹⁷ קדמו לזה שתי פעולות. האחת, הסכסוך בין אבנר לאיש-בושת בן שאול; השנייה, רצח איש-בושת.

(יא,א) — מגזרת "דבר כבד מאד" (שמ' ט,ג); ו**אלימו** - החזקים, כמו "ואת אילי הארץ לקח" (יה' יז,ג). ואיננו נכון. כי "אילי הארץ" - על דרך "אבירי בשן" (תה' כב,ג); גם הוא ביו"ד, כי הוא מגזרת "אין איל" (תה' פח,ה). והנכון, כי **ידבר** - כמשמעו, ו**אלימו** - כמו 'אליהם', ו"עלימו" (דב' לב,כג) - כמו 'עליהם'. וככה **ידבר**: "למה רגשו גוים" (לעיל,א).
 רד"ק: **אז**, כשישמע דבריהם וגאותם, **ידבר אליהם באפו ובחרונו יבחלמו**; ודבריו עמהם הם **חרונו ואפו** שישלח להם. ויש מפרשים (ראה ראב"ע) **ידבר מענין** "דבר כבד מאד" (שמ' ט,ג), וכן "ותדבר את כל זרע הממלכה" (ד"ה ב,כב,י); ויפרשו **אלימו** כמו "אילי הארץ" (מלכים ב,כד,ט), שפירושו: תקיפי ארעא. והראשון קרוב.

ו **וְאֲנִי נֹסֶכְתִּי מִלְכִּי עַל-צִיּוֹן הַר-קֹדֶשׁ**: רש"י: למה רגשתם, ואני מיניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדש? (ראה שו"ט ב,ח).
 ראב"ע א המלכות. והטעם, שהוא נסיכי; כמו חמשת מלכי מדין, שהיו נסיכי סיחון (ראה במ' לא,ח). ודע, כי ה'סמיכה' - פעם היא מהנכבד לנבזה, והפך הדבר; כמו "אתה הוא מלכי אלהים" (תה' מד,ה) - **ואני נסכתי מלכי**; "ה' הוא נחלתו" (דב' י,ט) - "והם עמך ונחלתך" (דב' ט,כט); וכמוהו "להשתחות לַמֶּלֶךְ ה' עבאות" (זכ' יד,טז) שהוא המשיח, בדרך "וישתחו לו כל מלכים" (תה' עב,יא); כי אילו היה על השם, היה הלמ"ד פתוח.
 רד"ק: אמר: איך יחשבו הם לעקור מלכות בית דוד, ואני המלכותי?! ומלת **נסכתי** - ענין קצינות וגדולה, כמו "נסיכי סיחון" (יהו' יג,כא); "וגם אליהם עם נסיכיהם" (דנ' יא,ח). ו**מלכי** - רוצה לומר: המלך שלי, כי אני המלכותי, כמו שאומר "כי ראיתי בבניו לי מלך" (שמואל א,טז,א), רוצה לומר: "לי" - לעבודתי; וכן אמר: **מלכי**. ויאמר בהפך: "ואלהים מלכי מקדם" (תה' עד,יב), רוצה לומר: המולך עלי; וכן שמוש אותיות הכנוי. וכן "חסר מעלי נגעך" (תה' לט,יא) - "מנגד נגעי יַעֲמְדוּ" (תה' לה,יב); "ושמחתים בבית תפלותי" (יש' נו,ז) - "שמעתי את תפלתך" (מלכים א,ט,ג); והדומים להם, כמו שבארנו בספר 'מכלל' בחלק הדקדוק ממנו (לג,א-ב). ואמר: **על ציון הר קדש**, לפי שלא נכבשה מצודת ציון עד שבא דוד וכבשה; לפיכך נקרא ציון וירושלם 'עיר דוד'. ואחר שכבשה, נאספו פלשתים להלחם בו.

ז **אֶסְפְּרָה אֵל חֶק ה' אֶמַר אֵלֵי בְנֵי אֶתָּה אֲנִי הַיּוֹם יִלְדְּתִיךָ**:

כאן מצאו המינים (שרש"י רגיל לפרש: תלמידי ישו) מקום לרדות ולמצוא משענת קנה לטעותם. הרד"ק בסוף המזמור מכה על קודקודם. יש להוסיף את אחת ההוצאות החדשות בסדר חדש של פירוש רד"ק לתהלים שמנימוקי סרק הנמוקים והולכים ממשיך להשמיט את דברי הרד"ק.

רש"י: אמר דוד: **לחק קצוב הוא**, מקובל עלי לספר זאת ולהודיע: **ה' אמר אלי** על ידי נתן וגד ושמואל: **בני אתה** - ראש לישראל, הקרוים "בני בכורי" (שמ' ד,כב), והם יתקיימו על ידך; כמה שנאמר בצנור "כי ה' אמר... ביד עבדי דוד לזקיע (בנוסחנו: הושיע) את... ישראל" (שמואל ב,ג,יח); ובצבילס אתה לִפְנֵי כֶּן, שכולם תלויים בך. **אני היום**, שהמלכות עליהם, **ילדתיך** - להיות קרוי **בני**, וחזיב עלי כֶּן בצבילס; כמה שנאמר "וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי (בנוסחנו: כי) נשאת... מלכותו בעבור עמו ישראל" (ד"ה א,יד,ב); ומלינו במלכי ישראל החזיצים לפניו שקראם 'צנים', כמה שנאמר בשלמה "הוא יהיה לי לבן ואני אהיה ללא 'אהיה' לו לאב" (ד"ה א,כב,י).

ראב"ע: דברי דוד עם הנבואה שלו, או דברי המשורר משורר בעדו. וטעם **אל חק** - זה שאספר, אשים אותו **לחק שיסופר**. והוא **אמר אלי בני אתה** - לעבוד את השם כבן יכבד אב (ע"פ מל' א,י). **אני היום ילדתיך** - כמו "צור ילדך תשי" (דב' לב,יח).

רד"ק: - זה מאמר דוד, שאומר: זה הספור אשים לי לחק ולמנהג; ומה הוא הספור? כי ה' אמר אלי בני אתה, וממנו באה לי המלוכה; אל יערער שום אדם עליה, כי ה' לקחני לו לבן, כמו שאמר לשמואל "כי ראיתי בבניו לי מלך" (שמואל א, טז, א). כלומר: המלך הזה "לי" הוא ובני הוא ועבדי, נשמע אלי. כי כל נשמע לעבודת האל יקרא 'בנו', שהבן נשמע אל האב ומזומן לעבודתו; וכן "בנים אתם לה' אלהיכם" (דב' יד, א); "אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן" (שמואל ב, ז, יד), ואמר: "בני אל חי" (ה' ב, א). **אני היום ילדתיך** - יום שנמשח הוא היום שלקחו האל לו לבן, כמו שאמר "לי מלך" (שמואל א, טז, א). ואמר: **היום ילדתיך**, כי אותו היום נולדה בו רוח אלהים, כמו שכתוב "ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה" (שם, יג). ומהיום ההוא ומעלה אמר שירים ומזמורים ברוח הקדש, שנולדה בו ונאצלה עליו מהאל יתברך; וכן רוח גבורה נוספה בו מהיום ההוא ומעלה. וכן "צור ילדך" (דב' לב, יח) - שגדל אותך ונתן חכמה בלבך ושכל ביום מעמד הר סיני; וכן אמר "הלא הוא אביך קנך" (שם, ו). כי אם אמר "ילדך" ו"קנך" על היצירה, לא היה אומר לישראל יותר משאר בני אדם; הלא תראה מה שאמר "הלח' תגמלו זאת" (שם), כלומר: זהו הגמול שתגמלו לו על כל הטובה שעשה לכם! "הלא הוא אביך קנך" (שם)! ואמר "צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך" (שם, יח), כמו שאמר 'אביך', כי הוא לכם כמו האב והמחוללת, והיא האם (ראה יש' נא, ב).

ח שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי-ארץ:

רש"י: שאל ממני - התפלל אלי בכל עת שאתה צא להלחם באויבך. ראב"ע: מנהג האב להנחיל את הבן, על כן אמר: ואתנה גוים נחלתך. אפסי ארץ - מגזרת "כי אפס כסף" (בר' מז, טו) - מקומות נגזרים משוב. רד"ק: והוא אמר לי: שאל ממני ואתנה גוים נחלתך - כמו שאמר "ואכריתה את כל אויבך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ" (שמואל ב, ז, ט); ואומר "ויהי אדום עבדים לדוד" (שמואל ב, ח, יד); "ותהי ארם... לעבדים" (שם, ו); ואומר "ויצא שם דוד בכל הארצות וה' נתן פחדו על כל הגוים" (ד"ה א, יד, יז); זהו שאמר: ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ - והם קצות הארץ (ע"פ יש' מ, כח); ו'אפס' ו'קץ' קרובים בענין.

ט תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם: רש"י: תרועם - תרועס. בשבט ברזל - היא

החרב. תנפצם - תשברם; והוא לשון 'פוצ' ככל המקרא: חרס המסוכר בשברים דקים. ראב"ע: תשברם; והיה העיץ ראוי להדגש לולי היותו מהגרון, כמו 'תשובם', 'תסובם'. בשבט ברזל - החרב תנפצם, הפך 'רגשו גוים' (לעיל, א). רד"ק: תרעם פירושו: תשברם; וכן "היָרַע ברזל בברזל" (בנוסחנו: ברזל; יר' טו, יב); "ירוע כבירים" (איוב לד, כד). וכן תנפצם הוא ענין שבר, אבל עם הפזור; כי השובר כלי חרס, מתפזרים שבריו; וכן הוא אומר "וְנִפְּצוּ הַכְּבָדִים" (ש' ז, ט). ועושה כלי חרס נקרא יוצר.

י ועתה מלכים השכילו הִנְסְרוּ שְׁפָטִי אֶרֶץ: רש"י: נביאי יסראל חנסי רחמים, ומוכיחים

אומות העולם לסור מרעתם (ראה תנח' בלק א), שהקדוש צדק פושט יד לרעים ולטובים. ראב"ע: מלכים הם "מלכי ארץ" (לעיל, ב). והשכילו - "על ה'" (שם). והוסרו - הפך "מוסרותימו" (לעיל, ג). ושופטי ארץ - הם "רוזנים" (לעיל, ב).

רד"ק: אמר להם דוד, למלכים אשר באו להלחם אתו: מלכים, השכילו ודעו, כי אין בכם יכולת לבטל מעשה האל; והוא צוה עלי להיות מלך, ואיך נועדתם על ה'! השכילו ותנו

לב, כי לא תוכלו לבטל מעשה האל. **חוסרו** - ואם הייתם עד עתה סכלים ובמחשבה רעה, **השכילו** וקחו מוסר ואל תגבהו.

יא **עבדו את ה' ביראה וגילו בְּרַעְיָה**: רש"י: כשתנוא אותה רעדה שכתוב זה "אחזה רעדה חנפים" (יש' לג, יד), תגילו ותשמחו, אם עזלתם את ה'.

ראב"ע: הפך דבריהם "ננתקה" (לעיל, ג); ועבודת השם - ליראה ממנו, ולא יעברו פיו. **וגילו** - אם בא גיל, אל תשכחו שתרעדו מפחד השם. ויש אומרים: **וגילו** - כמו 'תגילו', על דרך "עלה... ומות בחר" (דב' לב, מט-נ); "פרו ורבו" (בר' א, כב), שהוא ברכה על דגי הים. והטעם, שתגילו אם רעדתם מהשם.

רד"ק: רצו במה שהוא רוצה ועבדוהו **ביראה** - שתראו ממנו, ודעו כי לו הכח והגבורה ולא עמכם, שבאתם בעם רב. **וגילו** - אל יחרה לכם במלכותי, אבל תשמחו ותגילו, כי רצון האל הוא, ורעדו מפניו!

הרב מלבי"ם: **ובזה תרויחו שלבסוף תגילו ברעדה הזאת שחרדתם ויראתם מן העונש. ומפרש דבריו, נגד מ"ש עבדו את ה' במה תעבדו את ה'?** (המשך בפסוק הבא)

יב **נִשְׁקוּ-בָר פֶּן-יֵאָנְרוּ וְתֵאָבְדוּ דֶרֶךְ כִּי-יִבְעַר כְּמַעַט אַפּוֹ אֲשֶׁרִי כָל-חֹסֵי בּוֹ: וְתֵאָבְדוּ דֶרֶךְ הַטֶּעַם נִסּוּג לְתִי"ו.**

רש"י: **נשקו בר** - זכו עלמיכם זכור לזכ. **פן יאנף** - יקלף. **ותאבדו דרך** - כעניין שנלמד "ודרך רשעים תאבד" (תה' א, 1). **כי יבער כמעט אפו** - כי זכגע מועט יבער **אפו** עליכם פתאום, ואותה **שנה אשרי כל חוסי בו** - יהיו נפְּקִים איסורי החוסים בו (ראה שו"ט ב, ז).

ראב"ע: הנה "עבדו את ה'" (לעיל, יא) כנגד "על ה'" (לעיל, ב), ו**נשקו בר** - כנגד "על משיחו" (שם). הנה **פירוש בר** - כמו "מה ברי ומה בר בטני" (מש' לא, ב), וכן כתוב "בני אתה" (לעיל, ז). ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך, כאחי שלמה (ראה ד"ה א, כט, כד); או העבד - תחת ירך אדוניו (ראה בר' כד, ט); או לנשק את המלך, וזה המנהג עד היום בארץ הודו. ו**פן יאנף** - שב אל השם, הנזכר הראשון (לעיל, יא), ואם [=אע"פ] הוא רחוק; כמו "תבלעמו ארץ" (שמ' טו, יב), איננו שב אל מלת "מי כמוכה באלים" (שם, יא), רק אל "אמר אויב" (שם, ט); וככה "והקימו את המשכן עד בואם" (במ' י, כא). ויש אומרים, כי **נשקו** - מגזרת "נִשְׁקָה" (ד"ה ב, ט, כד), והטעם: **נשקו** - **כלי בר**; והנה **בר** כמו "ברי לבב" (תה' עג, א), והיה ראוי להיותו 'בור'. או יהיה: **תקנו הבר**, או **כלי הבר**. **ותאבדו דרך** - תהיו אובדים מפאת הדרך; כמו "נובלת עליה" (יש' א, ל); כי היא בעצמה איננה נובלת, רק עליה נובלים, כי היא מהפעלים העומדים. ורבי משה הכהן אמר, כי **דרך** - כמו "מדרך כף רגל" (דב' ב, ה); וזה רחוק, כי אין לו טעם. **כי יבער כמעט אפו** - פועל יוצא: "כאש תבער יער" (תה' פג, טו) - כדרך "אש אוכלת" (דב' ד, כד). והפעול חסר, כי אין צורך; כי חרי האף נמשל לאש.

רד"ק: כמו "וינשק לכל אחיו" (בר' מה, טו). ו**בר** כמו 'בן', כמו "מה ברי ומה בר בטני" (מש' לא, ב). או **פירושו** מן "לברי לבב" (תה' עג, א). ואם יהיה **פירוש ענינו** 'בן', **פירוש: נשקו זה הבן שקראו האל 'בן'**, כמו שאמר "בני אתה" (לעיל, ז); וטעם **נשקו** - כמו שהוא מנהג העם לנשק יד האדון. ואם יהיה **ענינו** נקי, **פירוש: מה לכם אלי?** כי אני **בר לבב**, ואין בי עון שתבאו ותלחמו בי; אבל עליכם לנשק לי ולהודות שאני מלך במצות האל. ויתכן לפרש **בר** מן "ברו לכם איש" (שמואל א, יז, ח), על דרך "שאל בחיר ה'" (שמואל ב, כא, ו). **פן יאנף** - אם לא תשובו מדרכיכם הרעים, **יאנף** האל עליכם. **ותאבדו דרך** כי **יבער כמעט אפו** - **כמעט** שתעמדו על רשעכם **יבער אפו** עליכם, כלומר: אם לא תשובו במהרה. ו**פירוש ותאבדו דרך** - כמו "ודרך רשעים תאבד" (תה' א, 1); והנה הדרך תאבד, והם אובדים מצד דרכם

שהיא אובדת; כמו "נובלת עליה" (יש' א, ל) - שהעלים נובלים, ותקרא האלה 'נובלת'; וכן "קרועי בגדים" (ש"ב יג, לא), כי הבגדים קרועים, לא הם, ויקראו הם 'קרועים' מצד בגדיהם שהם קרועים; וכן "מגלחי זקן" (יר' מא, ה) והדומים להם. ואמר: **אשרי כל חוסי בו** - כמני היום, שאני חסיתי בו ונושעתי בו ואתם תאבדו; ואם תחסו בו גם כן, יאמרו עליכם 'אשריכם'. ויש מפרשים זה המזמור על גוג ומגוג, וה' משיח' (ראה לעיל, ב) הוא מלך המשיח; וכן פרשו רבותינו ז"ל (ברכות ז, ב). ומבואר זה המזמור על זה הדרך, אבל הקרוב - כי דוד אמרו על עצמו, כמו שפרשנו.

אי אפשר להמנע מלהביא כאן את דברי הרד"ק בסוף המזמור:

והנוצרים מפרשים אותו על ישו, והפסוק אשר מביאים ראיה ממנו ועושים בו סמך לטעותם הוא להם למכשול, והוא **"ח' אמר אלי בני אתה"** (לעיל, ז); כי אם יאמרו לך: הוא היה בן האל, אמור להם, כי לא יתכן לומר בן האל על בשר ודם, כי הבן הוא ממין האב; כי לא יתכן לומר: הסוס הזה בן ראובן. אם כן, למי שיאמר לו האל **"בני אתה"**, צריך שיהיה ממינו ויהיה אלוה כמזהו. ועוד שאמר **"אני חיוס ילידתיך"** (לעיל, ז), והילוד הוא ממין הילוד. אמור להם, כי לא יתכן באלהות אב ובן, כי האלהות לא תפרד, כי איננו גוף שיפרד; אלא האל אחד הוא בכל צד אחדות, ולא ירבה ולא ימעט ולא יחלק. ועוד אמור להם: האב והבן - האב קודם לבן בזמן, ומכאן האב יצא הבן; ואע"פ שלא יתכן זה מבלי זה בקריאת השמות, כי לא יקרא 'אב' עד שיהיה לו בן ולא יקרא 'בן' אם לא יהיה לו אב - מכל מקום, אותו שיקרא 'אב' כשיהיה הבן, היה קודם בזמן בלי ספק; ואם כן, האלוה שאתם אומרים ואתם קוראים לו 'אב' ובן ורוח הקדש, החלק שאתם קוראים לו 'אב' קדם לחלק האחר שאתם קוראים 'בן'; כי אם היו כל זמן שניהם כאחד, קראו להם 'אחים תאומים', ולא תקראו להם 'אב ובן', ולא 'ילוד וילוד', כי הילוד קודם לילוד בלי ספק. ומה שאמר, כי לא יתכן לומר 'בן האל' על דבר שאינו ממין האלהות, אמור להם, כי לא נוכל לדבר על האל יתברך אלא על דרך משל, כמו שאמרנו עליו: **"פי ה'"** (מקומות רבים, למשל שמות יז א), **"ועיני ה'"** (דב' יא, יב) **"ואזני ה'"** (במ' יא, א), והדומה לזה, וידוע הוא, שאינו אלא על דרך משל; כן הוא דרך משל כשאומר 'בן אלהים' **"בני אלהים"** (איוב לח, ז), כי מי שעושה מצותיו ושליחותו קורא לו 'בן', כמו שהבן עושה מצות האב. לפיכך קורא לכוכבים 'בני אלהים', כמו **"ויריעו כל בני אלהים"** (שם). וכן האדם, בעבור הרוח העליונה שבו, כשעושה האדם מצות האל בסבת הנשמה החכמה שתורהו, קורא לו 'בן'; לפיכך אמר **"בני אתה"** (לעיל, ז); **"בני בכורי ישראל"** (שם' ד, כב); ואמר **"בנים אתם לה' אלהיכם"** (דב' יד, א); ואמר **"חלוא הוא אביך קנך"** (דב' לב, ו); ואמר **"אני אחיה לו לאב והוא יהיה לי לבן"** (שמואל ב' ז יד). ועוד אמור להם: האלוה אשר אתם אומרים, שאמר האב לבן: **"שאל ממני ואתנה גוים נחלתך"** (לעיל, ח) - ואיך ישאל הבן לאב, והלא הוא אלוה כמזהו, ויש לו כח בגוים ובאפסי ארץ כמזהו? ועוד: קודם השאלה לא היו גם כן 'גוים נחלתו', אם כן קצר כח האלוה מתחלתו, ואחר כך גדל כחו? וזה לא יאמר באלוה. ואם יאמרו לך: כנגד הבשר אמר, אחר שלקח מאלהות הבשר, ואמר לבשר שישאל ממנו ויתן גוים נחלתו - לא היה זה, כי הבשר לא היה לו מלכות ולא שום שולטנות על גוי מהגוים, אבל היה נבזה כל ימי היותו. ואם יאמרו לך כי על האמונה, שקבלו אמונתו, הנה רוב העולם, בין יהודים וישמעאלים, שלא קבלו אמונתו. הנה הוריתיך מה שתשיב להם בזה המזמור, ואתה תוסיף מדעתך כפי אלה הדברים. ואם ישאלו ממך פרושו, תפרשנו על אחד משני הפנים אי זה תבחר, או על דוד או על המשיח, כמו שפירשתי לך.

יש להצטער על שדברי הרד"ק האלה מושמטים בספרים הנפוצים.

תן להכם ויהיכם עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.